

Ons erelid Jelle Harder vertelde op de 14e Noordhollandse vogeldag over het IJsvogelproject in Gooi, Vechtstreek en Kennemerland. Voor de in nood verkerende ijsvogel is onze regio belangrijker dan menigeen vaak denkt.

Jelle Harder

Gooi en Vechtstreek bieden ijsvogel overlevingskansen

"Dolk op wieken in een jasje van kobalt, de buik oranje, maar de oogwenk ziet even maar een blauwe vlam". Een gedicht van Arie van den Berg, sinds september in omloop en in miljoenen exemplaren verkrijgbaar. Levensduur van het gedicht ongeveer anderhalf jaar. De ijsvogel op het nieuwe tientje!

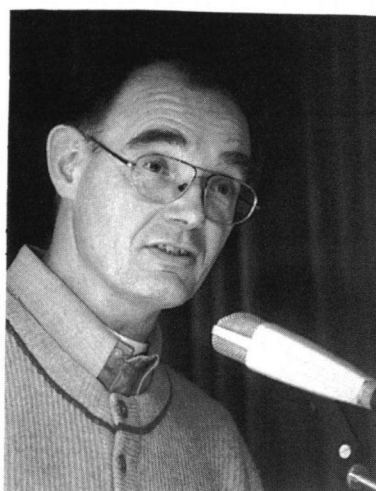
De Nederlandse Bank vindt de ijsvogel zo populair dat hij op het nieuwe bankbiljet mocht worden afgebeeld. De ijsvogel prijkt op de omslag van het boekje "Vogels van de Rode Lijst". Je kunt geen fatsoenlijke publicatie meer tegenkomen of je ziet wel een foto van de ijsvogel, liefst op de voorkant. Het is een populaire vogel, maar hij is dan ook fantastisch mooi. Het mannetje met zijn zwarte snavel en het vrouwtje met een rode ondersnavel, maar beide met de kobaltblauwe rug en de oranje buik.

Ecologie

De ijsvogel is een standvogel, waarvan het aantal broedparen sterk schommelt als gevolg van strenge winters. Vanaf 1962 tot 1997 liep de stand in Nederland uiteen van 10-325 broedparen. Het is een broedvogel van steile oevers van minimaal een meter hoog, doorgaans langs rivieren en beken. In die oevers graaft hij zelf een hol, dat een diepte van wel 100 cm kan bereiken. Aan het eind daarvan worden 5-7 eieren gelegd, waaruit ongeveer 5-6

De Korhaan, Jrg.31, Nr.5

14 N.H. Vogeldag

Jelle Harder

jongens komen. Als het enigszins mogelijk is wordt er twee keer per jaar gebroed en in goede jaren zelfs drie keer. Er zijn ook uitzonderingen van vier broedsels in een jaar.

Het voedsel bestaat vooral uit kleine visjes, zoals stekelbaarsjes. Het stekelbaarsje is op hetzelfde tientje te zien in het bekende venstertje. Andere prooien zijn insecten zoals libellen.

Het voedsel haalt de ijsvogel bij voorkeur uit het schone water in de directe omgeving, al ziet hij er niet tegenop om 1-2 kilometer op pad te gaan. Het kan dus gebeuren dat er een ijsvogel in de buurt van water wordt gevonden, waarvan men zich afvraagt of hij

daar wel kan leven. Geen nood, hij is in staat om over een bos naar een andere plek te vliegen om daar zijn voedsel te bemachtigen.

Verkennde fase

Het ijsvogelproject heeft zijn wortels in een publicatie die vijf jaar geleden door de Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken is gemaakt: de brochure "Vogels zien en beschermen". In een deel van deze publicatie is beschreven wat men kan doen om de broedvogelstand van een aantal vogelsoorten te verbeteren. Een van die soorten is de ijsvogel. Het idee dat er achter school was, dat op allerlei plaatsen in Gooi en Vechtstreek wel geregeld ijsvogels werden gezien, maar dat zij daar niet broedden.

Wellicht had dat te maken met het ontbreken van geschikte broedplaatsen. Er is toen een vooronderzoekje gedaan en een kaart gemaakt. Hierop stond aangegeven waar heel goed nieuwe broedlocaties te scheppen waren en tegelijkertijd ook waar zich potentiële locaties bevonden. Er zijn toen wat voorbeeldwandjes gemaakt door Landschapsbeheer Noord-Holland. Een van die plekken was een landgoed in de Gooise noordflank bij Huizen, waar een geschikte heuvel aan een zanderijsloot ligt. Die is afgestoken en er ontstond een steile

wand van twee meter hoog en drie meter lang, waarin een ijsvogel zou kunnen broeden. In de omgeving werden geregeld ijsvogels gezien en in de in 1991 afgegraven wand vestigde zich het jaar daarop een broedpaar, dat daar de twee volgende jaren ook huisde.

Op geschikte plekken is snel resultaat te behalen. Op een andere plek werd een wandje van 1 m hoog en 50 cm breed gemaakt. Er kwam wel een ijsvogel die er drie gaten in groef, maar nestelen bleef uit. Deze wand lag op ongeveer tien meter van een redelijk rustige weg. Een ander soort broedplek bevindt zich in het Spanderswoud. In dat gebied waren al eens bomen omgetrokken met de bedoeling ijsvogels ertoe te verleiden om in de wortelkluit te gaan broeden. In een ervan broedt sinds 1981 een paartje ijsvogels, waar de boer die in de omgeving woont apentrots op is. In de kluit kunnen we aan de uitgesleten hollen zien of er weer een nieuw hol is gegraven.

's Zomers is dat moeilijker omdat de wand dan veel meer begroeid is. Wanneer de begroeiing niet te overdadig is vindt de

ijsvogel dat wel prettig, want er ontstaat ook beschutting. Bovenstaande voorbeelden vormden de aanleiding om het project te starten.

Organisatie

Om een goede aanpak te waarborgen is het noodzakelijk een organisatie op te zetten. Zeker voor wat de uitvoering betreft is het geen doen om dit zonder voorbereiding aan vrijwilligers over te laten. Met alles wat er omheen zit gaat er flink wat tijd in zitten. Landschapsbeheer Noord-Holland heeft om die reden de zaak opgepakt. Binnen die organisatie bevindt zich een aantal werkploegen die het veldwerk kunnen uitvoeren. Om tot uitvoering te kunnen overgaan was geld nodig. De Stichting DOEN van de Postcodeloterij stelde f 15.000 beschikbaar en de provincie Noord-Holland f 5000. Een leuke geste was afkomstig van de voormalig waarnemend-directeur van de Dienst Ruimte en Groen van de provincie Noord-Holland, Dick Fopma. Als afscheidscadeau bij het met de VUT gaan vroeg hij om de obligate fles wijn achterwege te laten en in plaats daar-

van een gift in een enveloppe voor het ijsvogelproject te geven. Op deze wijze kwam een bedrag van f 2800 binnen. Het is maar een idee!

De inzet was om dertig nestwandjes te creëren en dankzij het bijeengebrachte bedrag konden er 32 gerealiseerd worden.

Broedparen

Bij de voorbereiding van het project is er ook een fase waarin moet worden nagegaan waar ijsvogels in en buiten het broedseizoen voorkomen. De conclusie hieruit was dat er concentraties rond Naarden en in de 's-Gravelandse landgoederen optraden en dat de soort verspreid in het Vechtplassengebied aanwezig was, onder andere in het landgoed Terra Nova tussen Loenen en Vreeland.

In de 35 jaar voor de uitvoering van het project bedroeg het maximum aantal broedparen in Noord-Holland tien. Dat was in 1983 toen zich twee paren in de Vechtstreek, een paar bij Haarlem en zeven paren in de 's-Gravelandse landgoederen en tussen Huizen en Naarden ophielden. In 1995, een topjaar in Nederland broedden er alleen in Gooi en Vechtstreek al 21 paren! (Zie tabel 1).

Wandjes

Zoals hiervoor al beschreven, hebben ijsvogels steile wandjes nodig. De aanwezige oevers zijn meestal wat rond, vaak begroeid en dus ongeschikt om een nestgang in uit te graven. De hoogte van zo'n af te graven wand moet minimaal een halve meter, maar liefst een meter of hoger zijn. Als er voldoende viswater in de buurt is, vergroot dat de kans op bezetting. Bij de keuze voor de plaats waar de wand gemaakt wordt is het raadzaam om eraan te denken dat in het broedseizoen gecontroleerd moet kun-

Wortelkluit, ontstaan na een storm, biedt nestgelegenheid voor ijsvogels in het Laarder Wasmereer

Foto: Jelle Harder

nen worden of de ijsvogel er broedt.

Ondiep water voor de wand om in te kunnen staan of een richel voor de wand langs waar opgelopen kan worden is dan prettig. Wanneer geen hoge oevers aanwezig zijn, kan gedacht worden aan boomstronken die op elkaar gestapeld worden. Achter de stronken, die niet te zwaar mogen zijn i.v.m. tillen, moet dan een meter zand worden gegoooid. Er moet tenslotte wel een gang gegraven kunnen worden. In Gooi en Vechtstreek zou dit eens uitgeprobeerd kunnen worden.

Een plek waar direct met een wand begonnen kon worden was het Hamerfort bij Bussum, in feite een grote bult grond met water er omheen. De oevers waren er al vrij steil. De begroeiing ervoor moest worden weggehaald, wortels en takken verwijderd en daarna kon er afgestoken worden. Een waadbroek bewees hier goede diensten om overal bij te kunnen komen. Omdat er ook elders bij het fort nog mogelijkheden waren, werden met een tussenruimte van ongeveer 15 meter nog enkele plekken geschikt gemaakt, zodat de ijsvogel een ruime keuze had. Een andere plek waar een bestaande situatie werd uitgebuit is een eilandje in de woonwijk Hilversumse Meent, niet ver van het Naardermeer. Een vrij hoge wortelkruit van een omgewaaide berk is daar door drie medewerkers binnen een half uur geschikt gemaakt door de achterzijde van de kruit met zand op te vullen.

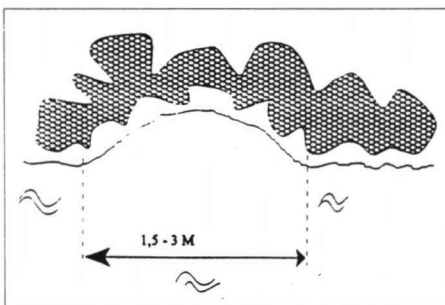
In het landgoed Leyduin in Kennemerland werd een hoge oever van een duinrel, die begroeid was met varens, geschikt gemaakt door een deel van de varens te verwijderen en de wand toen af te steken. Deze beschut- te plek, in een half uur gemaakt,

zou een potentiële ijsvogelbroedplaats kunnen zijn. Op een landgoed bij Velsen hoefden alleen wat takken van rhododendrons verwijderd te worden.

Bij het project worden kleine wandjes van een halve tot anderhalve meter breed altijd recht afgestoken, maar bij wandjes tot drie meter wordt geprobeerd er een bocht in te leggen (zie figuur 1). De ijsvogel kan dan zelf een luwe plek opzoeken.

Bomen omtrekken

Een wat rigoreus lijkende methode is het omtrekken van bomen, een werk dat door deskundigen

Figuur 1. Bovenaanzicht van een afgestoken wand

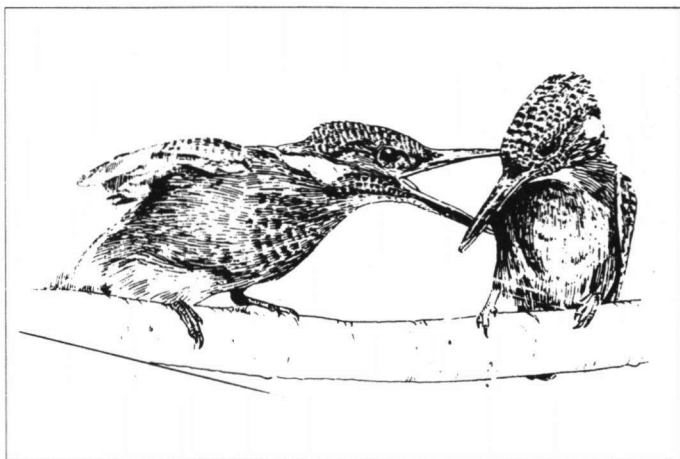
moet worden uitgevoerd. Behalve een ladder om een en ander hoog vast te kunnen maken, is een handlier met kabels noodzakelijk. Om te beginnen mag de boom niet te ver van het water staan; dit om te voorkomen dat er voor de wortelkruit achteraf een hoop zand moet worden weggegraven. Zo'n boom moet op borsthoogte een dikte van 40-50 cm bezitten. Kleinere bomen hebben vaak een

te kleine wortelkruit. In eerste instantie wordt, om de boom niet te beschadigen, een band in de boom vastgemaakt en vervolgens daaraan een kabel. De kabel gaat om een katrol heen, wordt, weer met een band, onder aan een andere boom vastgemaakt en daarna aan de lier. Na een licht begin gaat het lieren steeds zwaarder, maar uiteindelijk legt de boom het loodje en gaat met wortelkruit en al om.

Hulp

Alle terreineigenaren die benaderd werden verleenden spontaan hun medewerking. Na publicaties in de pers kwamen er ook nog aanvragen bij het bureau van Landschapsbeheer Noord-Holland binnen om wandjes te maken. Uiteindelijk resulteerde dit in negen nieuwe plekken bij particulieren, zeven in provinciale gebieden, twaalf in gemeenten en vier bij Staatsbosbeheer. In Kennemerland werden de meeste wandjes gemaakt.

In Gooi en Vechtstreek en in de Gooise noordflank waren al voorbeeldwandjes gemaakt en Natuurmonumenten had ook al wat gedaan. In totaal werden 26 wandjes afgestoken en 6 bomen met wortelkruit omgetrokken. De doelstelling van minstens dertig plekken was gehaald.

Ijsvogels

Broedgegevens

Wie dacht na het maken van de wandjes op zijn lauweren te kunnen gaan rusten, heeft het mis. Er moesten gegevens verzameld worden die aan kunnen geven of de plekken bewoond werden en de stand moest gevolgd worden. In 1995, een recordjaar met de hoogste aantallen sinds 35 jaar, broedden er ongeveer 325 paren ijsvogels in Nederland, waarvan 21 in Gooi en Vechtstreek. In 1996 respectievelijk nog maar 50 en 3-5 paren en in 1997 niet een in de hele streek. Landelijk broedden in 1997 tussen de 30 en 50 paren. Oorzaak: strenge (Elfsteden)winters, waarin 80-90 procent van de landelijke populatie ijsvogels omkwam. Wanneer na een strenge winter nog zo'n winter volgt gaat landelijk gezien meestal niet nogmaals 80 procent van de dan nog aanwezige ijsvogels dood. De overlevenden kennen de meest gunstige plekken bij stromend water dat ijsvrij blijft en broeden in de omgeving daarvan. Afgezet tegen het landelijk beeld broedde in het topjaar 1995 7 procent van de Nederlandse populatie in de Gooi en Vechtstreek. In 1996 was dat 7 tot 10 procent. In de literatuur wordt beschreven dat de goede ijsvogelgebieden in Brabant, de Achterhoek en Zuid-Limburg liggen en dat 7 procent in Zuid-Limburg broedt. Met onze gegevens wordt aangetoond dat de ijsvogel niet alleen bij stromend water en rivieren voorkomt en Gooi en Vechtstreek dus veel potentie bezit.

Onderhoud

De wanden mogen niet dichtgroeien en moeten niet alleen in februari, maar ook nog in juli voor de ijsvogels bereikbaar zijn. Het mag niet gebeuren dat jongen omkomen omdat er te veel begroeiing is. Bovendien moeten de wanden af en toe opnieuw

afgestoken worden. Deze werkzaamheden kunnen wel door vrijwilligers worden uitgevoerd en daar hebben zich al mensen voor gemeld. Verder gaat de vrijwilligersgroep Nardincklant 1 à 2 nieuwe wanden afsteken en zullen er enkele bomen worden omgetrokken. In Kennemerland zal eveneens geprobeerd worden met een groep vrijwilligers van start te gaan, zodat er dan enkele ijsvogelwerkgroepjes ontstaan. Deze kunnen als dat nodig is door Landschapsbeheer Noord-Holland opgeleid en ondersteund worden.

Een werkschema zou er als volgt uit kunnen zien:

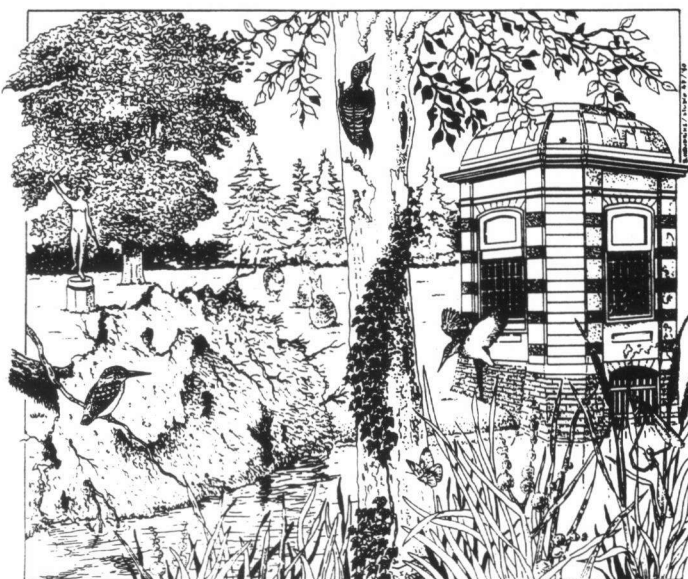
- in februari de wandjes controleren, evt. afsteken en begroeiing verwijderen;
- in mei eerste controle op broeden;
- in de loop van juli controle op een tweede broedsel;
- hele jaar opzoeken van oude gegevens.

Met de inzet van vrijwilligers gaat een nieuwe fase in. De opzet is dat zij zelf plannen gaan ontwikkelen, wandjes gaan afsteken en ook bomen om gaan

trekken. Het uiteindelijke doel is dat de ijsvogel in staat is om zich te handhaven en minder last krijgt van de strenge winters.

Tabel 1. IJsvogelbroedgevallen in Gooi en Vechtstreek

Plaats	1995	1996	1997
Huizen:			
't Valckesant	1	-	-
Naarden:			
Leeuwenberg	1	-	-
Vesting Naarden	2	-	-
Karnemelksloot	2	-	-
Naarderveer	1	-	-
Muiderberg:			
Echobos	1	-	-
Muiden:			
Kruitfabriek	1	-	-
Bussum:			
Karnemelksloot	1	-	-
Ankeveen:			
Holl. Ankeveen	1	-	-
Weesp:			
Spiegelvolder	1	-	-
Ned. den Berg:			
Spiegelvolder	1	0-1	-
Hilversum:			
Spanderswoud	1	1	-
's-Graveland:			
Bantam	1	1	-
Schaep en Burgh	1	-	-
Boekesteijn	1	-	-
Spanderswoud	1	-	-
Hilverbek	1	1	-
Gooilust	1	-	-
Trompenburgh	-	0-1	-
Loenen:			
Terra Nova	1	-	-
TOTAAL	21	3-5	-

Tekening: B. Hendriks